

НАЦІОНАЛЬНИЙ ІНСТИТУТ СТРАТЕГІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

ЛЕЩЕНКО ОЛЕКСАНДР ЯКОВИЧ

УДК 32:316.422(049.2):327.5+341.36(043.3/.5)

**ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ УКРАЇНИ
В УМОВАХ СУЧАСНИХ ВОЄННО-ПОЛІТИЧНИХ КОНФЛІКТІВ
ГІБРИДНОГО ТИПУ**

21.01.01 – основи національної безпеки держави
(політичні науки)

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Київ – 2020

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Національному інституті стратегічних досліджень.

Науковий керівник: доктор політичних наук, старший науковий співробітник
ДУБОВ Дмитро Володимирович,
Національний інститут стратегічних досліджень, завідувач відділу інформаційної безпеки та розвитку інформаційного суспільства.

Офіційні опоненти: доктор політичних наук, доцент
ДАНИЛЕНКО Сергій Іванович,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка, завідувач кафедри міжнародних медіа комунікацій та комунікативних технологій Інституту міжнародних відносин;

кандидат політичних наук, доцент
ДАЦЮК Андрій Васильович,
Національна академія державного управління при Президентові України, доцент кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою.

Захист відбудеться *23 січня 2020 року о 14 годині* на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.718.03 Національного інституту стратегічних досліджень за адресою: 01030, м. Київ, вул. Пирогова, 7-а, конференц-зал.

Із дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці Національного інституту стратегічних досліджень (01030, м. Київ, вул. Пирогова, 7-а).

Автореферат розіслано *21 грудня 2019 року*.

**Т.в.о. вченого секретаря
спеціалізованої вченої ради**

О.Л. Валецький

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Обґрунтування вибору теми дослідження. Початок ХХІ століття характеризується глибинною кризою системи міжнародної безпеки, серед інших чинників спричиненою активізацією воєнно-політичних конфліктів нового типу, для позначення яких використовують термін «гібридна війна». Особливістю цих конфліктів є пріоритет використання супротивниками широкого спектру невійськових способів впливу – економічних, інформаційних, екологічних, соціальних, політичних та інших. Україна протистоїть найсерйознішому безпековому виклику за всі роки своєї незалежності та є стороною, що зазнала зовнішньої агресії, яку здійснює проти нашої держави Російська Федерація. «Гібридна війна» Росії завдала Україні значних людських, територіальних, економічних втрат, створюючи постійні ризики для життя цивільного населення як на окупованих територіях, так і у наближених до них районах. «Гібридна війна» стала екзистенційним викликом, що безпосередньо впливає на процес переосмислення концепції національної безпеки (НБ), її теоретичних і методологічних основ.

Це твердження стосується всіх складників НБ, зокрема і цивільного захисту (ЦЗ) як функції держави, спрямованої на захист населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від надзвичайних ситуацій (НС) різного характеру. Проблематика зазначеного питання набуває додаткової актуальності з огляду на те, що у «гібридних війнах» пріоритетом часто стає не так фізичне знищення збройних сил супротивника, як деморалізація та нав'язування агресором своєї волі всьому населенню іншої держави. Зазначене свідчить, що питання захисту цивільного населення від наслідків сучасних воєнно-політичних конфліктів та забезпечення його виживання в таких умовах залишається актуальним практичним завданням для держави та її інститутів.

Єдина державна система цивільного захисту (ЄДС ЦЗ), як і більшість елементів системи забезпечення НБ, перебуває на етапі трансформації, пов'язаної із впливом сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу, а також із протидією глобальним викликам сьогодення (зміна клімату планети, дефіцит водних ресурсів та продовольства, міжнародний тероризм, зростання загроз застосування зброї масового ураження, масова міграція населення та інше). Відтак, актуальність дослідження змісту, форм та методів діяльності ЄДС ЦЗ в сучасних безпекових умовах обумовлена необхідністю розбудови в Україні ефективної системи забезпечення НБ.

Питання удосконалення та розвитку ЦЗ вивчалися вітчизняними та зарубіжними науковцями різного профілю, у тому числі і в контексті забезпечення НБ, що висвітлено у працях Ю. Абрамова, В. Акімова, С. Андреева, В. Бегуна, В. Богдановича, О. Власюка, В. Володимирова, Ю. Воробйова, В. Горбуліна, В. Гречанінова, М. Долгіна, В. Измалкова, О. Іжака, А. Качинського, Н. Клименко, С. Кондратова, А. Кострова, Г. Малинецького, В. Могильниченка, С. Мосова, В. Садкового, А. Семенченка, Г. Ситника, О. Суходолі, М. Фалєєва, Г. Федулова, Е. Хампе, Р. Цалікова, С. Шамрая, А. Шевцова, Ю. Шпаковського, І. Шпильового та інших.

Проблематика організаційних, правових та інших аспектів функціонування державної системи ЦЗ, відображена у публікаціях М. Андрієнка, А. Возженікова, О. Барило, О. Бодрука, Д. Бірюкова, Н. Брушлинського, П. Волянського, Б. Данилишина, С. Домбровської, Л. Жукової, С. Засулька, В. Костенка, О. Кулеби, С. Майстра, О. Мельниченка, В. Олуйка, Г. Рєви, Н. Нижника, А. Терент'євої, В. Тищенка, О. Труша, В. Федоренка, Л. Шевченко та інших.

Соціальні та політичні аспекти міжнародних конфліктів, а також сутність війн і воєнних конфліктів та їх вплив на різні аспекти життєдіяльності розглядаються в працях західних політологів, філософів і дослідників глобалізації та геополітики, зокрема З. Бжезінського, Г. Кіссінджера, Г. Маккіндера, Д. Стігліца, П. Сорокіна, А. Тойнбі, Е. Тоффлера, К. Уолтца, Д. Форрестера, Ф. Фукуями, С. Гантінгтона та інших. Дослідженню трансформацій форм та характеру війн та воєнно-політичних конфліктів нового покоління («гібридних війн») присвячені доробки зарубіжних вчених та дослідників М. Кревельда, Е. Тоффлера, Р. Глена, У. Лінда, Дж. Метіса, Т. Мак Куєна, У. Немета, Ф. Гоффмана, Ф. Ван Каппена, Дж. Калха та інших.

Активізація застосування способів та методів сучасних воєнно-політичних конфліктів для вирішення міждержавних проблем спонукали вітчизняних науковців до поглибленого їхнього аналізу. Так, останнім часом дослідженню питань «гібридної війни» присвячені роботи В. Горбуліна, Є. Магди, Г. Луцишини, Ю. Климчука, Г. Ситника, А. Слюсаренка, Л. Смоли, Г. Перепелиці, Б. Парахонського, М. Требіна, Г. Яворської та інших. Комплексні дослідження проблематики «гібридної війни» під час незаконної окупації АР Крим та збройного конфлікту на Донбасі здійснено авторським колективом Національного інституту стратегічних досліджень у монографіях «Донбас і Крим: ціна повернення», «Світова гібридна війна: український фронт», «Онтологія війни і миру: безпека, стратегія, смисл».

Аналіз наукових джерел свідчить про брак комплексних досліджень стосовно ролі ЦЗ у суспільно-політичному житті в цілому та у забезпеченні НБ зокрема. Це, у свою чергу, зумовлює важливість проведення ґрунтовного наукового аналізу питань політико-правового та організаційно-управлінського аспектів діяльності ЄДС ЦЗ, теоретико-методологічного осмислення трансформаційних процесів у сфері ЦЗ (як безпекової функції сучасної держави під впливом змін у глобалізованому середовищі), вироблення концептуальних засад удосконалення нормативно-правової бази та організаційно-управлінського забезпечення ЦЗ в контексті удосконалення системи забезпечення НБ.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами і темами. Дисертаційне дослідження здійснено в рамках науково-дослідної роботи Національного інституту стратегічних досліджень «Вплив глобалізаційних процесів на функціонування енергетики України» (№0115U003483). Тема дослідження затверджена засіданням Вченої ради Національного інституту стратегічних досліджень від 30.11.2016 р. № 9.

Мета і завдання дослідження. *Метою роботи* є обґрунтування актуальності трансформації державної системи ЦЗ, що формується під впливом сучасних воєнно-політичних конфліктів.

Реалізація поставленої мети зумовила необхідність вирішення таких дослідницьких завдань:

– узагальнити теоретико-методологічні погляди на сутність воєнно-політичного конфлікту в сучасних умовах та охарактеризувати наявні підходи до поняття «воєнно-політичний конфлікт гібридного типу» в контексті забезпечення ЦЗ;

– дослідити генезис ЦЗ як функції держави та виявити основні тенденції та закономірності трансформації систем ЦЗ в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів;

– виявити особливості розвитку систем ЦЗ у забезпеченні безпеки держав євроатлантичного безпекового простору та, зокрема, НАТО;

– дослідити стан ЄДС ЦЗ як складової системи забезпечення НБ та проаналізувати досвід України щодо забезпечення ЦЗ в умовах конфлікту гібридного типу (на прикладі досвіду проведення Антитерористичної операції та Операції об'єднаних сил на сході України, далі – АТО-ООС);

– визначити шляхи трансформації ЄДС ЦЗ у сучасному безпековому середовищі, пріоритети подальшого удосконалення законодавчої, нормативно-правової бази та організаційного забезпечення ЦЗ в системі забезпечення НБ.

Об'єкт дослідження – цивільний захист як складова національної безпеки держави.

Предмет дослідження – трансформація державної системи цивільного захисту в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження становлять загальнонаукові та спеціальні методи. Зокрема, структурно-функціональний метод було застосовано для представлення у взаємозв'язку і взаємовпливі елементів системи ЦЗ, її нормативно-правової бази, інституційної спроможності та практики реалізації в межах конкретної політичної системи. Метод системного аналізу було використано для комплексного дослідження ЦЗ у всій його багатofункціональності. Історичний метод застосовано для висвітлення еволюції підходів до побудови системи ЦЗ (ЦО) в Україні від середини ХХ століття, а також для виявлення характеру змін у підходах до ЦЗ в країнах ЄС та країнах-членах НАТО. Методи аналізу та синтезу було використано при формуванні визначення поняття «воєнно-політичний конфлікт гібридного типу», що потребувало аналізу наявних підходів до кожної складової цього поняття та синтезу їх у нове визначення. Порівняльний метод було використано для дослідження нормативно-правової бази, яка формувала контекст становлення системи ЦЗ у незалежній Україні на різних етапах державотворення. Інституційний аналіз було застосовано для вивчення зовнішніх та внутрішніх чинників, які впливають на процес трансформації ЦЗ в сучасних безпекових умовах, а також на стан та розвиток ЄДС ЦЗ. Для оцінки наявної практики функціонування системи ЦЗ в умовах «гібридної війни» було використано аналітичний метод конкретних ситуацій.

Емпіричну основу дослідження склали нормативно-правові акти та офіційні документи органів влади, публікації електронних засобів масової інформації, наукові експертні оцінки.

Наукова новизна отриманих результатів полягає в розв'язанні наукових завдань у сфері забезпечення НБ щодо теоретико-методологічного обґрунтування впливу сучасних воєнно-політичних конфліктів на трансформацію систем ЦЗ та розроблення практичних рекомендацій щодо вдосконалення ЄДС ЦЗ в сучасному безпековому середовищі.

У дисертаційному дослідженні:

вперше:

– проаналізовано хід реалізації заходів ЦЗ в умовах сучасного воєнно-політичного конфлікту, зокрема в районі проведення АТО-ООС, що дозволило: комплексно оцінити наслідки його впливу на безпеку життєдіяльності цивільного населення регіону та держави в цілому; виокремити суперечливі політико-управлінські рішення в процесі реалізації ЦЗ, обумовлені недосконалістю законодавства, низьким рівнем підготовки органів управління до дій в умовах гібридних загроз, незадовільним станом готовності об'єктів ЦЗ, необхідністю технічного переоснащення сил ЦЗ та потреби в удосконаленні їх структури, відсутністю повноцінного забезпечення потреб внутрішньо-переміщених осіб, недостатнім рівнем фінансового і матеріального забезпечення заходів ЦЗ;

– охарактеризовано основні тенденції трансформації систем ЦЗ держав євроатлантичного безпекового простору в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів: створення комплексних інтегрованих систем запобігання небезпекам та реагування на прогнозовані НС; підвищення спроможностей суб'єктів забезпечення ЦЗ; їхня переорієнтація з суто реагування на можливі НС до забезпечення стійкості держави в умовах різних кризових ситуацій; посилення взаємодії органів управління та сил ЦЗ із збройними силами та правоохоронними органами; збільшення уваги до підготовки органів управління та сил ЦЗ до дій в умовах кризових ситуацій, а також до навчання населення відповідним правилам;

удосконалено:

– категорійно-понятійний інструментарій дослідження проблематики воєнно-політичного суперництва шляхом визначення змісту поняття «воєнно-політичний конфлікт гібридного типу» як протистояння суб'єктів політики як в середині держави так і на міждержавному рівні, спрямованого на досягнення власних політичних інтересів із застосуванням різних засобів та способів впливу у політичній, воєнній, економічній, соціальній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності;

– методологію вивчення досвіду розвинених країн світу щодо розбудови національних систем ЦЗ шляхом застосування політологічного аналізу певних компонентів (функцій) цих систем, зокрема у визначенні ступеню політизації питань ЦЗ; дослідженні інституційних основ забезпечення ЦЗ; рівня його соціально-економічного впливу; стану розвитку безпекового партнерства та децентралізації у цій сфері, регіонального співробітництва та інтеграції з питань ЦЗ;

– основні концептуальні засади трансформації ЄДС ЦЗ на сучасному етапі її розвитку, зокрема уточнено принципи її модернізації (принципи універсальності, завчасності, інституційної ефективності, оперативної готовності та мобільності, достатності, пріоритету запобігання, інтеграції та добровільності), а також

запропоновано оптимальні шляхи реформування системи ЦЗ України у нинішніх безпекових умовах та алгоритм дій щодо забезпечення процесу її модернізації;

набули подальшого розвитку:

- підходи до аналізу сучасних воєнно-політичних конфліктів, зокрема систематизовано та охарактеризовано основні специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу та узагальнено можливі наслідки їх впливу на безпеку життєдіяльності цивільного населення;

- характеристики ЦЗ як складової НБ, зокрема стосовно багатофункціональної ролі ЦЗ в забезпеченні безпеки держави та його основних функцій: соціальної, оборонної та економічної;

- підходи до аналізу чинників, що впливають на стан ЄДС ЦЗ та її розвиток в умовах сьогодення та у середньостроковій перспективі, зокрема систематизовано та охарактеризовано зовнішні (зовнішньо-політичні, воєнні та інші) та внутрішні (внутрішньо-політичні, соціально-економічні та інші) чинники.

Практичне значення отриманих результатів полягає у розробці теоретико-методологічних та практико-прикладних положень, оформлених у конкретні пропозиції, які можуть становити основу вдосконалення ЄДС ЦЗ.

Результати дослідження можуть бути використані у практичній діяльності органами державної виконавчої влади та органами місцевого самоврядування при розробці програмних і нормативно-правових документів у сфері реалізації політики НБ та ЦЗ; у подальших наукових дослідженнях проблем безпеки; у процесі підготовки та підвищення кваліфікації персоналу органів управління та сил ЦЗ.

Окремі положення дисертаційного дослідження використовувались: Державною службою України з надзвичайних ситуацій (акт від 26.02.2019 р.), Національним університетом цивільного захисту України (акт від 19.09.2018 р.), Інститутом державного управління у сфері цивільного захисту (акт від 12.11.2018 р.), Українським науково-дослідним інститутом цивільного захисту (акт від 23.10.2018 р.), Донецькою обласною державною (військово-цивільною) адміністрацією (довідка від 04.09.2018 р. № 042/02.02-06/1423-18), Луганською обласною державною (військово-цивільною) адміністрацією (довідка від 16.07.2018 р. № 02.04/876).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, що викладені в дисертації, отримані дисертантом самостійно. Внесок здобувача у наукових працях, підготовлених у співавторстві, конкретизовано у списку опублікованих праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Ключові положення та основні результати дослідження оприлюднені автором на науково-комунікативних заходах різного рівня, зокрема: Науково-практичній конференції «Проблеми реформування системи національної безпеки та оборони України і шляхи їх вирішення» (Київ, 5 березня 2015 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Проблеми будівництва сектору безпеки і оборони України та шляхи їх вирішення» (Київ, 3 березня 2016 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Державне управління у сфері цивільного захисту» (Харків, 28-29 квітня 2016 р.); II-й Міжнародній науково-практичній конференції «Інноваційні підходи і сучасна

наука» (Київ, 31 травня 2016 р.); IV-й Науково-практичній конференції «Перспективні наукові дослідження» (Морресвілл, США, 30 березня 2017 р.); Всеукраїнській науково-практичній конференції «Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення» (Маріуполь, 9 червня 2017 р.); 16-й та 18-й Всеукраїнських науково-практичних конференціях рятувальників (Київ, 23-24 вересня 2014 р., 11-12 жовтня 2016 р.); 19-й Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку» (Київ, 10-11 жовтня 2017 р.); Міжнародній науково-практичній конференції «Правове регулювання децентралізації в Україні: безпекові аспекти» (Київ, 26 червня 2018 р.), Науково-практичній конференції «Наукове забезпечення освітньої діяльності у сфері цивільного захисту» (м. Київ, 16 травня 2019 р.).

Публікації. Основні результати дисертаційної роботи опубліковано в 20 наукових працях, зокрема 9 статей у наукових фахових виданнях України із політичних наук (5 публікацій належать особисто автору, 4 - у співавторстві), у тому числі 4 – у наукових фахових виданнях, що індексуються у міжнародних науково-метричних базах даних, та 11 тез за матеріалами міжнародних і національних наукових конференцій.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Загальний обсяг дисертації – 293 сторінки (обсяг основного тексту – 196 сторінок). Робота містить 8 рисунків, 4 таблиці, 11 додатків. Список використаних джерел налічує 337 найменувань.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовується актуальність теми дослідження, розкриваються мета і завдання, об'єкт, предмет дисертаційної роботи, її методологічні засади, розкрито практичне значення та наукову новизну одержаних результатів, надано відомості щодо апробації та публікації результатів дослідження, зазначено структуру, обсяг дисертації та кількість використаних в ній джерел.

Розділ 1 «Теоретико-методологічні засади дослідження воєнно-політичного суперництва: аспекти цивільного захисту» складається з трьох підрозділів, в яких узагальнено теоретико-методологічні погляди на сутність воєнно-політичного конфлікту в сучасних умовах та охарактеризовано наявні підходи до поняття «воєнно-політичний конфлікт гібридного типу» в контексті забезпечення ЦЗ, а також проаналізовано генезис ЦЗ як функції держави щодо захисту населення і територій в умовах різних НС, у тому числі спричинених воєнними діями.

У *підрозділі 1.1 «Воєнно-політичні конфлікти як механізм вирішення міждержавних протиріч»* досліджено сутність воєнно-політичного конфлікту як суспільно-політичного явища, його особливості та відмінності від збройного (воєнного) конфлікту. Проаналізовано різновариантність визначення термінів «воєнно-політичний конфлікт» і «гібридна війна».

Зроблено висновок, що воєнно-політичні конфлікти змінюються разом із еволюцією середовища (в т.ч. технологічного та правового), в якому вони виникають. Криза системи міжнародної безпеки актуалізувала значення військової

сили як традиційного засобу досягнення політичних цілей, а військову компоненту державної могутності - як домінуючої складової у забезпеченні національних інтересів держав. Водночас все частіше суб'єкти міжнародної політики вдаються до комплексного поєднання військових та невійськових інструментів впливу, що трансформує класичні воєнно-політичні конфлікти у воєнно-політичні конфлікти гібридного типу.

У підрозділі 1.2 «*Форми та специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу*» Досліджено особливості форм та специфічні ознаки воєнно-політичних конфліктів сучасності. Встановлено, що особливістю сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу є пріоритет використання супротивниками для досягнення політичних та стратегічних цілей широкого спектру невійськових способів впливу (економічних, інформаційних, екологічних, соціальних, політичних тощо), які за своєю ефективністю рівнозначні силі зброї. Запропоновано авторське визначення терміну «воєнно-політичний конфлікт гібридного типу» - протистояння суб'єктів політики як в середині держави так і на міждержавному рівні, спрямованого на досягнення власних політичних інтересів із застосуванням різних засобів та способів впливу у політичній, воєнній, економічній, соціальній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності.

Систематизовано основні специфічні ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу та узагальнено можливі наслідки їх впливу на безпеку життєдіяльності цивільного населення. Відзначено, що основним змістом дій у таких конфліктах стає не фізичне знищення збройних сил супротивника, а деморалізація й нав'язування агресором своєї волі всьому населенню держави, створення нестерпних умов для його життя, в першу чергу, шляхом руйнування (пошкодження) об'єктів КІ. Встановлено, що у таких конфліктах на цивільне населення здійснюється не тільки фізичний вплив наслідків збройного протистояння, але і значний тиск інформаційної та психологічної його складової.

У підрозділі 1.3 «*Генезис цивільного захисту як функції держави в умовах надзвичайних ситуацій, війн та воєнно-політичних конфліктів*» проаналізовано генезис ЦЗ як особливої функції держави щодо захисту населення і територій в умовах різних НС, у тому числі спричинених війнами та воєнно-політичними конфліктами. Встановлено, що видозміна правил ведення війн, вдосконалення засобів збройної боротьби мали безпосередній вплив на форми та методи захисту населення і територій, розвиток структур управління, сил та засобів, що забезпечували реалізації цієї функції. Саме воєнні конфлікти виступали одним із основних чинників трансформації систем ЦЗ та цивільної оборони (ЦО), які створювались державами для захисту населення і територій в умовах різних НС.

Відзначено, що сучасний період розвитку систем ЦЗ характеризується процесами посилення та кореляції загроз комплексного характеру: природних, техногенних, соціально-політичних, воєнних тощо. Також серйозним викликом для ефективності функціонування систем ЦЗ на початку XXI ст. є зростання кількості локальних війни та збройних конфліктів, які за певних умов здатні перерости у регіональну війну, а також так звані «гібридні війни». Відтак завдання ЦЗ, форми та способи їх реалізації потребують якісного перегляду із урахуванням безпекових викликів сьогодення.

Розділ 2 «Роль систем цивільного захисту у забезпеченні безпеки держав євроатлантичного безпекового простору» складається з трьох підрозділів, в яких досліджено структуру та основні завдання систем ЦЗ найбільш розвинених країн євроатлантичного безпекового простору, проаналізовано сутність питання ЦЗ у діяльності блоку НАТО, а також визначено основні тенденції трансформації систем ЦЗ в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів.

У підрозділі 2.1 *«Політологічний аналіз систем цивільного захисту розвинених країн Європи та світу у контексті забезпечення національної безпеки»* проаналізовано досвід окремих країн євроатлантичного безпекового простору (держав Європи та США) щодо розбудови систем ЦЗ (ЦО) шляхом застосування політологічного аналізу певних компонентів (функцій) цих систем, зокрема щодо ступеню політизації питань ЦЗ; дослідженні інституційних основ забезпечення ЦЗ; рівня його соціально-економічного впливу; стану розвитку безпекового партнерства та децентралізації у цій сфері, регіонального співробітництва та інтеграції з питань ЦЗ.

Встановлено, що у країнах євроатлантичного безпекового простору ЦЗ (ЦО) є складовою їх державної політики НБ та пов'язаний із обороною політикою та політикою внутрішньої безпеки, а також із соціально-економічним розвитком цих країн. Як правило, зарубіжні системи ЦЗ децентралізовані, а рівень децентралізації цієї функції є переважно високим, таким чином центральна влада делегує разом із повноваженнями і відповідальність за здійснення ЦЗ на регіональний та місцевий рівні. У більшості розвинених країн завершено перехід від системи ЦО до системи ЦЗ, але зберігається принцип «подвійного призначення» цієї системи, тобто забезпечення захисту населення в умовах НС мирного та воєнного часу (універсальна модель організації ЦЗ). Спільні дії органів ЦЗ та збройних сил організуються в тій або іншій мірі майже в усіх розвинених країнах світу. При цьому військові формування, як правило, є резервом сил для ліквідації наслідків масштабних НС, а також мають повноваження щодо захисту населення під час ведення воєнних дій або здійснення гуманітарних операцій.

Відмічено, що в рамках ЄС з метою взаємодопомоги та забезпечення координації національних систем ЦЗ під час масштабних НС запроваджено Механізм ЦЗ. Побудова загальноєвропейського Механізму ЦЗ, як і інші складники спільної безпекової архітектури ЄС, є питанням балансу інтересів суверенних держав та їх союзу. Тому ЦЗ розглядається як «політично чутлива» сфера, оскільки пов'язана із збереженням та захистом суверенітету країн-членів ЄС, які не бажають повністю делегувати права з прийняття рішень у цій сфері на загальноєвропейський рівень, посиляючись на принцип субсидіарності, який надає пріоритет національним, регіональним та місцевим органам влади у вирішенні політичних питань.

У підрозділі 2.2 *«Питання цивільного захисту у діяльності блоку НАТО»* з'ясовано, що співпраця у сфері ЦЗ (ЦО) є одним із пріоритетних завдань гуманітарної (невійськової) діяльності НАТО. У зв'язку з цим приділяється постійна увага удосконаленню системи планування та спільного реагування на НС. Це дає можливість державам – членам НАТО та партнерам надавати один одному допомогу під час підготовки або подолання наслідків катастроф,

природних катаклізмів чи конфліктів іншого характеру. Проаналізовано та розкрито зміст основних напрямків цивільного планування НАТО на випадок НС та інших кризових ситуацій, як основного механізму що впливає на здатність держави продовжувати виконувати свої функції в умовах стрімкої та повномасштабної кризи, тобто забезпечувати національну стійкість (*анг. - resilience*) країни. Зроблено висновок, що зазначений концепт національної стійкості активно розвивається НАТО як механізм захисту інтересів держави в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу.

Відмічено, що стратегічним пріоритетом у діяльності держав – членів НАТО та країн партнерів є захист цивільного населення від наслідків збройних конфліктів під час проведення спільних операцій і місій. Основою реалізації цих завдань є механізм цивільно-військового співробітництва (*анг. - Civil-Military Cooperation*), метою якого є налагодження взаємодії з цивільним сектором, що сприяє координації дій, синхронізації зусиль та вчасного вирішення конфліктних ситуацій між цивільними та військовими, поєднуючи військові операції та процес досягнення мети шляхом політичного врегулювання.

Проаналізовано рішення щодо забезпечення готовності держав – учасниць НАТО до дій в умовах гібридних викликів НБ, які було прийнято в рамках Варшавського саміту НАТО (8-9 липня 2016 р.), зокрема стосовно затвердження політики НАТО щодо захисту цивільного населення під час проведення військових операцій (*анг. - Policy for the Protection of Civilians*), а також щодо забезпечення національної стійкості. Зроблено висновок, що невійськова складова у політиці НАТО зараз переживає період активного розвитку, а цивільне планування на випадок НС розвинулося до рівня однієї із основних сфер практичної співпраці, як в рамках альянсу, так і по відношенню до держав-партнерів НАТО.

У підрозділі 2.3 «*Міжнародний досвід трансформації систем цивільного захисту в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу*» досліджено основні тенденції трансформації систем ЦЗ (ЦО) низки держав євроатлантичного безпекового простору в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів. Встановлено, що уряди цих країн усвідомлюють необхідність модернізації систем ЦЗ (ЦО) з метою більш ефективного захисту населення від НС різного характеру. Це знаходить відображення в концептуальних документах, що регламентують розвиток цих систем, та доктринах (стратегіях) з питань безпеки. В основному такі зусилля спрямовані на створення комплексних систем запобігання небезпекам та реагування на прогнозовані НС; підвищення спроможностей суб'єктів забезпечення ЦЗ, їхньої переорієнтації з суто реагування на можливі НС до забезпечення стійкості держави в умовах різних кризових ситуацій; посилення взаємодії органів управління та сил ЦЗ (ЦО) з збройними силами та правоохоронними формуваннями. Також особлива увага приділяється підготовці до дій в умовах кризових ситуацій як органів управління та сил ЦЗ (ЦО) так і населення в цілому.

Зазначено, що досвід функціонування систем ЦЗ (ЦО) розвинених держав євроатлантичного безпекового простору, механізми та закономірності їх трансформації є корисними для України, яка обрала стратегічним курсом свого розвитку європейську і євроатлантичну інтеграцію.

Розділ 3 «Особливості функціонування та напрямки трансформації системи цивільного захисту в контексті забезпечення національних інтересів України» складається з трьох підрозділів, в яких здійснено актуалізацію ЦЗ як складової системи НБ держави, досліджено досвід України щодо забезпечення ЦЗ в умовах сучасного воєнно-політичного конфлікту (зокрема в районі проведення АТО-ООС), а також визначено концептуальні напрямки трансформації вітчизняної системи ЦЗ в умовах сучасних загроз НБ.

У підрозділі 3.1 *«Система цивільного захисту як складова національної безпеки держави»* з'ясовано, що протягом існування незалежної держави в Україні здійснювались заходи щодо удосконалення структури системи ЦЗ (ЦО), яка поєднує у собі функції реагування на різні НС (техногенного, природного та іншого характеру). Ці трансформації були значною мірою зумовлені намірами привести вітчизняну систему ЦЗ до європейських норм. Разом з тим було зроблено чимало суперечливих кроків щодо визначення напрямків розбудови цієї системи, наслідки яких мали різний вплив на ефективність її функціонування. Здійснено аналіз процесу трансформації вітчизняного законодавства у сфері ЦЗ, розкрито завдання, повноваження та структуру ЄДС ЦЗ.

Проаналізовано питання ЦЗ в основних нормативно-правових документах, які регламентують НБ, та зроблено висновок, що безпека населення є пріоритетним напрямком у забезпеченні НБ держави. Розкрито значення ЦЗ як складової НБ, зокрема відмічено його багатофункціональну роль та виокремлено такі основні функції: соціальну, оборону та економічну. Узагальнено та згруповано основні чинники, що впливають (впливатимуть) на стан та розвиток ЄДС ЦЗ в умовах сьогодення та у перспективі.

У підрозділі 3.2 *«Досвід України щодо забезпечення цивільного захисту у регіоні воєнно-політичного конфлікту гібридного типу»* здійснено аналіз реалізації заходів ЦЗ в умовах сучасного воєнно-політичного конфлікту, зокрема у районі проведення АТО-ООС. Відмічено такі його негативні наслідки: ріст кількості біженців та внутрішньо переміщених осіб; суттєве погіршення умов життєдіяльності населення та зниження рівня його соціального захисту; погіршення стану техногенної та екологічної безпеки регіону; дезорганізація діяльності усіх органів державної влади; психологічний тиск та фізичне насилля до представників органів державної влади, сил ЦЗ та населення в цілому.

Зроблено висновки щодо політичних та управлінських помилок у процесі реалізації ЦЗ як безпекової функції держави (відсутність стратегічного прогнозування та планування, нехтування вирішенням актуальних проблем, недосконалість інституційних основ та брак управлінської відповідальності), а також наявність проблемних питань, які впливають на ефективність забезпечення ЦЗ у таких умовах, зокрема: недосконалість нормативно-правової бази, низький рівень підготовки органів управління до дій в умовах «гібридних» загроз (що обумовлено недосконалістю форм та методів їх навчання та підготовки), недостатній рівень готовності об'єктів ЦЗ (систем управління, оповіщення та інформування, захисних споруд тощо), необхідність технічного переоснащення сил ЦЗ та потреба в удосконаленні їх структури, неготовність до вирішення питань щодо повноцінного забезпечення проблем внутрішньо-переміщених осіб, недостатній рівень фінансового та матеріального забезпечення заходів ЦЗ.

У підрозділі 3.3 «Формування прагматичної державної політики щодо здійснення цивільного захисту в сучасному безпековому середовищі» проаналізовано інституційні проблеми у діяльності ЄДС ЦЗ та запропоновано у межах існуючої конфігурації органів державної влади конкретні заходи щодо удосконалення система управління та міжвідомчої координації у сфері ЦЗ. Зокрема, запропоновано утворення у складі апарату Ради національної безпеки і оборони України структурного підрозділу із відповідними повноваженнями; завершення робіт по створенню повноцінного кризового центру для потреб Кабінету Міністрів України шляхом модернізації Урядової інформаційно-аналітичної системи НС; утворення в апараті МВС підрозділу з питань формування державної політики у сфері ЦЗ.

Запропоновано приведення повноважень ДСНС до її фактичного статусу як органу виконавчої влади що реалізує державну політику у сфері ЦЗ, завершення модернізації Державного центру управління у НС (у складі ДСНС) та удосконаленні його взаємодії з іншими кризовими центрами органів влади та структур, що є складовими сектору безпеки і оборони держави. Наголошено на необхідності завершення роботи щодо створення у складі місцевих органів виконавчої влади повноцінних структурних підрозділів з питань ЦЗ та відповідних кризових центрів місцевого рівня. Також доцільно створити такі підрозділи у складі органів місцевого самоврядування.

Сформульовано основні принципи модернізації вітчизняної системи ЦЗ: універсальності, завчасності, інституційної ефективності, оперативної готовності та мобільності, достатності, пріоритету запобігання, інтеграції та добровільності. Визначено основні концептуальні напрямки трансформації ЄДС ЦЗ в сучасних безпекових умовах, зокрема: удосконалення законодавства у сфері ЦЗ, у тому числі із врахуванням його гармонізації із стандартами ЄС та НАТО; інституційний розвиток ЄДС ЦЗ шляхом удосконалення її структури та завдань з метою чіткого розмежування повноважень та функцій між суб'єктами забезпечення ЦЗ; розвиток системи управління (координації) ЦЗ держави шляхом створення (розвитку) мережі центрів управління у НС; розвиток спроможностей сил ЦЗ; посилення взаємодії органів управління та сил ЦЗ із органами військового командування; визначення економічно обґрунтованих та оптимальних обсягів реалізації заходів захисту населення і територій від НС; розвиток мобілізаційних спроможностей суб'єктів забезпечення ЦЗ; удосконалення заходів із запобігання виникненню НС шляхом впровадження ризик-орієнтованих методів управління; інтеграція завдань ЦЗ із завданнями щодо захисту КІ та забезпечення національної стійкості; удосконалення підготовки до дій в умовах кризових ситуацій органів управління та сил ЦЗ, а також населення держави; залучення всіх ключових стейкхолдерів до реалізації превентивних та оперативних заходів ЦЗ; розвиток міжнародного співробітництва у сфері ЦЗ.

Запропоновано алгоритм процесу модернізації ЄДС ЦЗ: проведення огляду ЦЗ, розробка Стратегії розвитку (реформування) ЦЗ (Стратегії громадської безпеки та ЦЗ) та плану її реалізації; внесення змін до законодавства у частині відображення пріоритетів розвитку ЦЗ, розробка державної цільової програм розвитку ЄДС ЦЗ (або внесення змін до діючих програм відповідної спрямованості).

ВИСНОВКИ

У висновках, що відображають реалізацію поставленої мети та завдань дисертаційної роботи, узагальнено основні результати дослідження.

1. Воєнно-політичні конфлікти змінюються разом із еволюцією середовища (в т.ч. технологічного та правового), в якому вони виникають. Криза системи міжнародної безпеки актуалізувала значення військової сили як традиційного засобу досягнення політичних цілей, а військову компоненту державної могутності - як домінуючої складової у забезпеченні національних інтересів держав. Водночас все частіше суб'єкти міжнародної політики вдаються до комплексного поєднання військових та невійськових інструментів впливу, що трансформує класичні воєнно-політичні конфлікти у воєнно-політичні конфлікти гібридного типу - протистояння суб'єктів політики як в середині держави так і на міждержавному рівні, спрямованого на досягнення власних політичних інтересів із застосуванням різних засобів і способів впливу у політичній, військовій, економічній, соціальній, інформаційній та інших сферах життєдіяльності. Особливістю цих конфліктів є пріоритет використання супротивниками широкого спектру невійськових інструментів впливу (економічних, інформаційних, екологічних, соціальних, політичних тощо), однак при збереженні головної мети - ліквідації опору супротивника та спонукання його до безумовного виконання волі переможця, досягнення якої передбачається за рахунок фізичного насильства над збройними силами, руйнування систем державного і військового управління, об'єктів КІ, тощо. При цьому роль непрямих (невоєнних) дій на противника зростає, що веде до стирання чіткої межі між політичним конфліктом та початком збройного протистояння - воєнними діями. У воєнно-політичних конфліктах гібридного типу пріоритетною метою агресора стає морально-психологічне придушення населення країни, створення нестерпних умов для його життя, в першу чергу, шляхом руйнування (пошкодження) об'єктів КІ. Все це робить цивільне населення одним з основних об'єктів агресії, яке не тільки несе основний фізичний тягар наслідків збройного протистояння, але і знаходиться під тиском інформаційної та психологічної складової воєнно-політичного конфлікту.

2. Аналіз ЦЗ, як функції держави щодо захисту населення і територій в умовах різних НС, свідчить, що воєнні конфлікти виступали одним із основних чинників трансформації систем, які створювались державами для захисту населення і територій в умовах НС. У ХХ столітті найбільший вплив на формування систем ЦЗ (ЦО) мало створення та постійне удосконалення нових засобів збройної боротьби (ядерної, хімічної та бактеріологічної зброї), а також засобів їх доставки. Серйозним викликом для ефективності функціонування цих систем на початку ХХІ ст. є зростання кількості локальних війни та збройних конфліктів (що мають потенціал перетворення у регіональні війни) та актуалізація «гібридних війн». В цих умовах, держави (як ті, що вже стикнулись із викликами «гібридних війн», так і ті, що здійснюють заходи завчасної підготовки до відповіді на них) шукають нові шляхи трансформацій власних систем ЦЗ з метою приведення їх у відповідність до нових безпекових викликів.

3. Уряди більшості країн світу (у тому числі – країн ЄС та країн-членів НАТО) усвідомлюють необхідність модернізації систем ЦЗ (ЦО) для більш

ефективного захисту населення від НС різного характеру та в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу. Це відбувається в умовах підвищення політизації питань ЦЗ, модернізації інституційних основ забезпечення ЦЗ, переоцінки рівня впливу ЦЗ на соціально-економічні показники, оптимізації безпекового партнерства, поступової децентралізації у цій сфері. Це, в першу чергу, знаходить відображення в удосконаленні концептуальних документів, що регламентують діяльність систем ЦЗ (ЦО), доктринах (стратегіях) застосування збройних сил, а також заключних актах за результатами самітів блоку НАТО. Вищенаведене свідчать про підвищення ролі ЦЗ у забезпеченні НБ країн. Такі зусилля спрямовані на створення комплексних систем запобігання небезпекам та реагування на прогнозовані НС (як в умовах мирного часу, так і під час ведення воєнних дій), підвищення спроможностей та посилення оперативності реагування сил ЦЗ на великомасштабні НС та воєнні конфлікти, поступової переорієнтації з суто реагування на можливі НС до забезпечення стійкості держави до різних кризових ситуацій, посилення взаємодії органів управління та сил ЦЗ (ЦО) з збройними силами та правоохоронними формуваннями щодо спільних зусиль у рішенні завдань воєнного і мирного часу. Особлива увага приділяється підготовці до дій в умовах кризових ситуацій як органів управління та сил ЦЗ (ЦО), так і навчанню населення в цілому.

4. Протягом усіх років незалежності Україна удосконалює структуру, що поєднує у собі функції реагування на НС різного характеру, контролю техногенної і пожежної безпеки, що є також свідченням еволюційного переходу від воєнно-спрямованої системи ЦО до системи ЦЗ. Частина заходів реформування системи ЦЗ мала суперечливий характер, що мало вплив на ефективність функціонування ЄДС ЦЗ. Діюча система ЦЗ не у повній мірі відповідає вимогам сьогодення та потребує удосконалення, у тому числі у зв'язку із характером сучасних воєнно-політичних конфліктів. Ця проблема особливо загострилась в умовах гібридного конфлікту, що реалізується проти Української держави Російською Федерацією - аналіз реалізації заходів ЦЗ в умовах проведення АТО-ООС на сході України, свідчить про політичні та управлінські помилки у процесі реалізації ЦЗ, як безпекової функції держави. Передусім мова йде про відсутність стратегічного прогнозування та планування, нехтування вирішенням актуальних проблем, недосконалість інституційних основ та брак управлінської відповідальності. Ситуація доповнюється низкою проблемних питань, які впливають на ефективність забезпечення ЦЗ у таких умовах, до яких відносяться: недосконалість нормативно-правової бази (як на законодавчому рівні, так і щодо підзаконних актів), низький рівень підготовки органів управління до дій в умовах «гібридних» загроз (що обумовлено недосконалістю форм та методів їх навчання та підготовки), недостатній рівень готовності об'єктів ЦЗ (систем управління, оповіщення та інформування, захисних споруд тощо), необхідність технічного переоснащення сил ЦЗ (для забезпечення відповідності новим викликам та задачам, що постали з урахуванням «гібридної війни») та потреби в удосконаленні їх структури, неготовність до вирішення питань щодо повноцінного забезпечення проблем внутрішньо-переміщених осіб, недостатній рівень фінансового та матеріального забезпечення заходів ЦЗ. Все це формує загальний контекст

комплексного реформування ЄДС ЦЗ для забезпечення її відповідності актуальним проблемам, що стоять перед Україною у сфері ЦЗ.

5. Адаптація ЄДС ЦЗ до умов сучасних загроз НБ держави має спиратись на низку законодавчих та інституційно-організаційних заходів. В частині нормативно-правового забезпечення процесу модернізації ЄДС ЦЗ це проведення огляду системи ЦЗ, розробка Стратегії розвитку ЦЗ, внесення змін до законодавства у частині відображення пріоритетів розвитку ЦЗ, розробка та схвалення державної цільової програм розвитку ЄДС ЦЗ (або внесення змін до діючих програм відповідної спрямованості). Основою інституційно-організаційних заходів мають стати: вдосконалення структури ЄДС ЦЗ (з метою чіткого розмежування повноважень та функцій між суб'єктами забезпечення ЦЗ); створення та подальший розвиток мережі центрів управління у НС; посилення спроможностей та оперативності реагування сил ЦЗ; удосконалення взаємодії органів управління та сил ЦЗ із збройними силами та іншими військовими формуваннями; розвиток мобілізаційних можливостей суб'єктів забезпечення ЦЗ; удосконалення заходів із запобігання виникненню НС шляхом впровадження ризик-орієнтованих методів управління; інтеграція завдань ЦЗ із завданнями щодо захисту КІ та забезпечення національної стійкості умовах різних кризових ситуацій; визначення економічно обґрунтованих та оптимальних обсягів реалізації заходів захисту населення і територій від НС; посилення заходів підготовки до дій в умовах кризових ситуацій як складу органів управління та сил ЦЗ, так і населення держави в цілому; залучення всіх ключових стейкхолдерів до реалізації превентивних та оперативних заходів ЦЗ; розвиток міжнародного співробітництва у сфері ЦЗ.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Праці, які відображають основні наукові результати дисертації

1. Лещенко О. Я. Політичні аспекти прийняття рішень у сфері цивільного захисту в Україні / Д. С. Бірюков, О. Я. Лещенко // Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць. – К., 2015. – Вип.101. – С. 468-471. *[Видання включено до міжнародних науково-метричних баз даних (МНБ) – Google Scholar; Index Copernicus (Польща); EBSCO Publishing, Inc. (USA); SIS (Scientific Indexing Services) (USA); InfoBase Index (Індія). Особистий внесок: проаналізовано політичні рішення щодо оголошення правового режиму надзвичайного стану, зони надзвичайної екологічної ситуації та режиму функціонування «надзвичайна ситуація», а також рішення щодо подолання соціально-економічних наслідків надзвичайних ситуацій.]*

2. Лещенко О. Я. Політичні комунікації з питань цивільного захисту: досвід України / Д. С. Бірюков, О. Я. Лещенко // Гілея: наук. вісник: Зб. наук. праць. – К., 2015. – Вип.104. – С. 215-218. *[Особистий внесок: проаналізовано комунікації органів державної влади при ліквідації резонансних надзвичайних ситуацій та з питань цивільного захисту в умовах воєнно-політичного конфлікту, який відбувається на сході нашої держави.]*

3. Лещенко О.Я. Політизація загроз в сфері цивільного захисту: сучасний досвід України / Д. С. Бірюков, О. Я. Лещенко // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія: «Філософія. Соціологія. Політологія». – 2015. – № 4. – С. 164-172. *[Особистий внесок: визначено питання у сфері цивільного захисту, які політизувались в умовах збройної агресії проти України, яка відбувається на сході нашої держави.]*

4. Лещенко О. Я. Питання забезпечення цивільного захисту в зонах воєнно-політичного конфлікту: досвід України в умовах «гібридної війни» // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія: «Політологія». – 2015. – № 5. – С.228-237.

5. Лещенко О. Я. Вплив сучасних воєнно-політичних конфліктів на проблематику цивільного захисту: досвід Сирії та України // Вісник Дніпропетровського ун-ту. Серія: «Філософія. Соціологія. Політологія». – 2016. – № 5. – С. 67-80.

6. Лещенко О. Я. Політологічний аналіз цивільного захисту як безпекової функції країн-членів Європейського Союзу / Д. С. Бірюков, О. Я. Лещенко // Вісник Харківського ун-ту ім. В. Н. Каразіна. – Серія: «Питання політології». – 2016 – № 29. – С. 144-151. [*Особистий внесок: проаналізовано рівень децентралізації в сфері цивільного захисту (передача повноважень, зобов'язань та ресурсів від центральної влади до місцевої) у країнах-членах ЄС, співробітництва з цих питань у рамках регіональних наддержавних утворень, а також стан державно-приватного партнерства та залучення громадянського суспільства до вирішення завдань цивільного захисту.*]

7. Лещенко О. Я. «Гібридна війна» як науковий конструкт: проблеми пошуку термінологічної та концептуальної сутності // Гілея: науковий вісник: Зб. наук. праць. – К., 2017. – Вип.117. – С. 262-267.

8. Лещенко О. Я. Міжнародний досвід трансформації систем цивільного захисту в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів // Молодий вчений («Young Scientist»): Науковий журнал. – Херсон, 2017. – Вип. № 8 (48), серпень 2017 р. – С. 339-344. [*Видання включено до МНБ – Google Scholar; Cite Factor; Research Bible; Index Copernicus*].

9. Лещенко О. Я. Концептуальні напрямки трансформації державної системи цивільного захисту в умовах сучасних загроз національній безпеці // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: «Політологія». – 2017. – № 5. – С. 72-84.

Праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

10. Лещенко О. Я. Вплив заходів, передбачених Концепцією реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні, на діяльність єдиної державної системи цивільного захисту, органів управління та підрозділів ДСНС України // Збірник матеріалів 16-ї Всеукр. наук.-практ. конф. рятувальників, 23-24 вересня 2014 р., м. Київ. – К.: ІДУЦЗ, 2014 – С. 385-391.

11. Лещенко О. Я. Єдина державна система цивільного захисту як складова забезпечення національної безпеки (стан, проблеми, перспективи розвитку) // Проблеми реформування системи національної безпеки та оборони України і шляхи їх вирішення: зб. матеріалів міжн. наук.-практ. конф., 5 березня 2015 р., м. Київ. – К.: Вид-во НУО України ім. І. Черняхівського, 2015 – С. 117-125 (інв. № 8042 (учбовий фонд)).

12. Лещенко О. Я. Органи управління та сили цивільного захисту як складова сектору безпеки і оборони України (стан, проблеми, перспективи розвитку) // Проблеми будівництва сектору безпеки і оборони України та шляхи їх вирішення: зб. матеріалів міжнародної наук.-практ. конф., 3 березня 2016 р., м. Київ. – К.: Вид-во НУО України ім. І. Черняхівського, 2016 – С. 74-79 .

13. Лещенко О. Я. Цивільний захист як складова системи забезпечення національної безпеки України // Державне управління у сфері цивільного захисту:

зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., 28-29 квітня 2016 р., м. Харків. – Х.: Вид-во НУЦЗ України, 2016 – С. 267-270.

14. Лещенко О. Я. Питання цивільного захисту в концептуальних документах розвитку системи забезпечення національної безпеки України // Інноваційні підходи і сучасна наука: зб. матеріалів II міжн. наук.-практ. конф., 31 травня 2016 р., м. Київ. – К.: Вид-во «Центр наукових публікацій «Велес», 2016 р. – С. 267-270.

15. Лещенко О. Я. Забезпечення цивільного захисту в умовах сучасного воєнно-політичного конфлікту: досвід України // Збірник матеріалів 18-ї Всеукр. наук.-практ. конф. рятувальників «Сучасний стан цивільного захисту України: перспективи та шляхи до європейського простору», 11-12 жовтня 2016 р., м. Київ – К.: ІДУЦЗ, 2016 р.– С. 351-357.

16. Лещенко О. Я. Політика НАТО щодо захисту цивільного населення в умовах сучасних збройних конфліктів // Збірник матеріалів IV науково-практичної конференції «Перспективні наукові дослідження», 30 березня 2017 р., м. Моррісвілль, США / Вид-во «Наукова ініціатива «Універсум» м. Краматорськ, Україна. – С. 225-230.

17. Лещенко О. Я. Особливості сучасних воєнно-політичних конфліктів «гібридного типу»: аспекти цивільного захисту // Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції «Українське суспільство в умовах війни: виклики сьогодення та перспективи миротворення», 9 червня 2017 р., м. Маріуполь. – Донецьк: Вид-во Донецького ДУУ, 2017.– С. 114-118.

18. Лещенко О. Я. Концептуальні напрямки модернізації державної системи цивільного захисту в умовах сучасних загроз національній безпеці // збірник матеріалів 19-ї Всеукр. наук.-практ. конф. «Сучасний стан цивільного захисту України та перспективи розвитку», 10-11 жовтня 2017 р., м. Київ. – К.: ІДУЦЗ, 2017.– С. 253 - 257.

19. Лещенко О. Я. Цивільний захист в умовах децентралізації в Україні: аспекти правового регулювання// збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції «Правове регулювання децентралізації в Україні: безпекові аспекти», 26 червня 2018 р., м. Київ. – К.: «Національна безпека: моніторинг реалізації законодавства України», Інститут законодавства Верховної Ради України, 2018 р. – С. 118-126.

20. Лещенко О. Я. Актуальність удосконалення освітньої діяльності в контексті трансформації державної системи цивільного захисту // Збірник матеріалів 2-ої наук.-практ. конф. (за міжнародною участю) «Наукове забезпечення освітньої діяльності у сфері цивільного захисту», 16 травня 2019 р., м. Київ. – К.: ІДУЦЗ, 2019 р. – С. 37-40.

АНОТАЦІЯ

Лещенко О.Я. Трансформація системи цивільного захисту України в умовах сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 21.01.01 – основи національної безпеки держави (політичні науки) – Національний інститут стратегічних досліджень, Київ, 2020.

Дослідження присвячено теоретико-методологічному обґрунтуванню впливу сучасних воєнно-політичних конфліктів на безпеку життєдіяльності населення і суспільства в цілому та розробці засад трансформації вітчизняної системи цивільного захисту в сучасному безпековому середовищі.

Визначено форми та ознаки сучасних воєнно-політичних конфліктів гібридного типу, їх вплив на забезпечення цивільного захисту. Проаналізовано особливості систем цивільного захисту у забезпеченні безпеки держав євроатлантичного безпекового простору. Досліджено питання цивільного захисту у діяльності блоку НАТО.

Здійснено актуалізацію цивільного захисту як складової національної безпеки держави. Проаналізовано проблеми вітчизняної системи цивільного захисту. Узагальнено досвід забезпечення захисту населення і територій у районі проведення АТО-ООС. Обґрунтовано концептуальні засади трансформації вітчизняної системи цивільного захисту в сучасному безпековому середовищі.

Ключові слова: воєнно-політичний конфлікт, збройний конфлікт, «гібридна війна», цивільний захист, цивільна оборона, надзвичайна ситуація, національна безпека.

АННОТАЦІЯ

Лещенко А.Я. Трансформация системы гражданской защиты Украины в условиях современных воєнно-политических конфликтов гибридного типа - Квалификационный научный труд на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата политических наук по специальности 21.01.01 - основы национальной безопасности государства (политические науки) - Национальный институт стратегических исследований, Киев, 2020.

Диссертационное исследование посвящено теоретико-методологическому обоснованию влияния современных воєнно-политических конфликтов на безопасность жизнедеятельности населения и общества в целом и разработке концептуальных основ трансформации государственной системы гражданской защиты в современных условиях безопасности.

Определены формы и специфические признаки современных воєнно-политических конфликтов гибридного типа, их влияние на обеспечение гражданской защиты. Проанализированы особенности систем гражданской защиты в обеспечении безопасности государств евроатлантического пространства. Исследованы вопросы гражданской защиты в деятельности блока НАТО.

Осуществлено актуализацию гражданской защиты как составляющей национальной безопасности государства. Проанализированы проблемы отечественной системы гражданской защиты. Обобщен опыт обеспечения защиты населения и территорий в условиях проведения АТО-ООС. Обоснованы концептуальные основы трансформации отечественной системы гражданской защиты.

Ключевые слова: военно-политический конфликт, вооруженный конфликт, «гибридная война», гражданская защита, гражданская оборона, чрезвычайная ситуация, национальная безопасность.

ANNOTATION

Leshchenko O. Transformation of the civil protection system of Ukraine in the context of modern military-political conflicts of the hybrid type - Qualifying scientific work on the rights of the manuscript.

Dissertation for obtaining of scientific degree of a political sciences candidate (doctor of philosophy, PhD) in specialty 21.01.01 - Fundamentals of national security of the state (political sciences) - National Institute for Strategic Studies, Kyiv, 2020.

Dissertation research outlines the theoretical and methodological substantiation of the impact of modern military-political conflicts on the vital activity of population and society in general as well as the development of conceptual foundations of transformation of the state civil protection system in the modern security environment.

Genesis of scientific views on the military-political conflict as a mechanism for resolving of interstate contradictions was analyzed. Forms of modern military-political conflicts of hybrid type and their impact on civil protection were determined. The existing approaches for interpretation of the concept "military-political conflict" were described and the terminology was improved by conceptualizing the definition of "military-political conflict of the hybrid type". Genesis of civil protection, as a function of the state to protect its population and territories in case of emergency situations, including those ones caused by military-political conflicts, was explored.

Features of civil protection systems in ensuring security of states within the Euro-Atlantic security space were analyzed by using the multicomponent method of political analysis of these systems in the context of ensuring national security. In particular, the following analysis components were studied: level of politicization of civil protection issues; institutional framework for ensuring civil protection; level of their socio-economic impact; implementation of security partnership; level of decentralization in this area; current status of regional cooperation and integration on civil protection issues. The main tendencies and regularities of the transformation of civil protection system of the states of the Euro-Atlantic security space in the conditions of modern military-political conflicts were identified.

Actualization of civil protection as an integral part of the national security was made, in particular, its political role in ensuring security of the state was characterized and the following basic functions have been distinguished: social, defense and economic.

Implementation of civil protection measures in the context of anti-terrorist operation and joint forces operation in the east of Ukraine was analyzed, that allowed: to systematize the consequences of impact of such a military-political conflict on safety of the civilian population vital activity in the region and on the state as a whole; to distinguish political and managerial mistakes in the civil protection process, as a security function of the state (lack of strategic forecasting and planning, disregard to solving the actual problems, inadequacy of institutional framework and lack of responsibility); to identify a number of problematic issues that undermine the

effectiveness of civil protection in such conditions, in particular: inadequacy of legislation, low level of preparedness of C2 bodies for actions in the conditions of "hybrid" threats, insufficient level of readiness of civil protection objects (control systems, warning and information sharing systems, shelters, etc.), need for technical re-equipment of civil protection forces and need to improve their structure, reluctance to resolve the problems of internally displaced persons, insufficient level of financial and material support of civil protection measures etc.

The conceptual foundations of transformation of the state civil protection system in the modern security environment were identified, in particular: improvement of legislation with regard to its harmonization with EU and NATO standards; institutional improvement of structure of the state civil protection system to clearly delineate the powers and functions between the entities responsible for civil protection; creation (development) of a network of emergency management centers; enhancement of capabilities and responsiveness of civil protection forces; improvement of interaction of the C2 bodies and the civil protection forces with the military command, the armed forces and other military formations; development of mobilization capabilities of the state civil protection system; improvement of training of the leadership of C2 bodies and civil protection forces, as well as increasing preparedness of population for crisis situations in peace and war time; active involvement of population, civil society institutions and organizations in implementation of civil protection preventive and operational measures; development of international cooperation in the field of civil protection.

The main principles of transformation of the state civil protection system at current stage of its development were formulated (versatility, timeliness, institutional efficiency, operational readiness and mobility, sufficiency, priority of prevention, integration and voluntariness). The algorithm of actions for modernization of the state civil protection system was suggested.

Key words: military-political conflict, armed conflict, "hybrid war", civil protection, civil defense, emergency situation, national security.